
TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ VE STRATEJİK İTTİFAK BOYUTU

Dr. Zehra DOĞAN

e-posta: zhr_dgn@hotmail.com

ORCID:0000-0001-8885-6572

Öz

Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ilişkileri Soğuk Savaş döneminde güvenlik odaklı bir müttefiklik ilişkisi olarak gelişmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise iki ülke ilişkileri klasik müttefikliğin ötesine taşınmaya çalışılmıştır. Ne var ki özellikle ABD'nin bir müttefik olarak Türkiye'ye bakışı başta olmak üzere Ortadoğu merkezli sorunlar ve Türkiye'nin kendi ulusal çıkarını öncelendiği dış politika konuları ilişkilerin öne sürüldüğü gibi "stratejik ittifak" boyutuna gelmesini ya da gelse bile bu boyutun derinleşmesini engellemiştir. Bu savlar ışığında kaleme alınan bu makale iki ülke ilişkilerinin "stratejik ittifak" boyutunu sorgulamaktadır ve Türk-Amerikan ilişkilerinin doğasının anlaşılmasına bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, ABD, Ortadoğu, stratejik ittifak, NATO.

MAIN DYNAMICS OF TURKEY-US RELATIONSHIP AND STRATEGIC ALLIANCE ASPECT

Abstract

Turkey-US relationship has developed as an allied relationship focused on security during the cold war period. After the Cold War, there was an endeavor to further the relations between the two countries beyond the classic alliance. However, US' view point to Turkey, middle east centered problems, Turkey's foreign policies which prioritize its own national interests have obstructed the relationships to become "strategic alliance" as asserted to grow deeper. This article, written in the light of these theses, 'strategic alliance' between the two countries is questioned and it is aimed to contribute to understand the nature of Turkey-US relationship.

Key Words: Turkey, USA, Middle East, strategic alliance, NATO.

1.GİRİŞ

Türkiye-ABD ilişkilerinin kökeni her ne kadar 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar uzansa da İlişkilerin sıkı bir müttefiklik boyutuna ulaşması İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde her iki devlet ortak çıkar ve ortak güvenlik kaygıları doğrultusunda yakınlaşmışlardır. Bu dönemde savaş sonrası düzenin korunmasını arzulayan ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı güçlü bir savunma oluşturma ve uluslararası komünizme karşı savaşıma hedefi Türkiye'yi jeopolitik konumuyla ABD için önemli kılmıştır. Türkiye'nin geleneksel Batı eksenli dış politika anlayışı ve bu dönemde taşıdığı güvenlik kaygıları da ABD'nin dış politika hedefleri ile uyumludur. Ayrıca Türkiye'nin ABD'den gelecek ekonomik ve askeri yardıma duyduğu gereksinim de iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Bu açıdan Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişiminde 1947 yılındaki Truman Doktrini ve 1948 tarihli Marshall Yardımı önemli dönemeçlerdir. İki ülke ilişkilerinin kurumsal bir boyut kazanması da 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyeliği ile gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye ve ABD bir Soğuk Savaş boyunca güvenlik odaklı yakın bir müttefiklik ilişkisi içine girmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Türkiye-ABD ilişkileri klasik güvenlik odaklı müttefikliğin ötesine taşınmaya çalışılmıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası düzen Türkiye'nin jeostratejik rolünü yeniden gözden geçirmesini sağlarken Türkiye uluslararası alanda çok daha aktif bir oyuncu haline gelmiştir. Ortadoğu kaynaklı gelişmeler, Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa'da yaşanan krizler Türkiye'yi uluslararası sistemde kilit bir konuma yükseltmiştir. Türkiye bu dönemde çıkarlarını tanımlama ve koruma noktasında daha kararlı olurken süreçten en çok Türk-Amerikan ilişkileri etkilenmiştir. İlişkiler klasik müttefiklikten stratejik müttefikliğe taşınmaya çalışılmıştır. Bu dönemde stratejik müttefiklik doğrultusunda Türkiye'ye Balkanlar, Orta Asya ve Kafkaslar'da yeni roller tanımlanmıştır. Ne var ki özellikle ABD'nin bir müttefik olarak Türkiye'ye bakışı başta olmak üzere Ortadoğu merkezli sorunlar ve Türkiye'nin kendi ulusal çıkarını öncelediği dış politika konuları ilişkilerin öne sürüldüğü gibi stratejik ittifak boyutuna gelmesini ya da gelse bile bu boyutun derinleşmesini engellemiştir.

Bu bilgiler ışığında kaleme alınan bu makalenin temel savları şunlardır: Soğuk Savaş ortamında iki ülkeyi yakınlaştıran genel amaçlar Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası düzende zayıflamıştır. Bu doğrultuda ortak anlayış ve hedefler azalırken Türkiye'nin bölgesel çıkarları ağır basmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'nin özellikle son on yılda yükselen bir bölgesel güç olmaya başlamasıyla kendi dış politika önceliklerini oluşturması ve bu önceliklerin Ortadoğu'da ABD'nin çıkarlarıyla çatışması ilişkilerin stratejik boyutunun ötesinde ilişkinin bizatihi kendisini derinden etkilemektedir. Bu doğrultuda özellikle ABD'nin Ortadoğu'ya dönük çıkar ve politikaları Türkiye'nin dış politika ve güvenlik stratejilerine doğrudan yansımaktadır. Bu açıdan Ortadoğu hem Türk-Amerikan ilişkilerini besleyen hem de aynı oranda iki ülke ilişkilerini tahrip eden bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu savlar ışığında makalenin amacı Türkiye-ABD ilişkilerinin temel dinamikleri doğrultusunda “stratejik ittifak” boyutunu sorgulamaktır. Bu doğrultuda çalışmanın ilk başlığında “ittifak” ve “stratejik ittifak” kavramları genel hatları ortaya konulacaktır. Sonraki başlıklarda da iki devlet ilişkileri hem bu iki devletin dış politikalarına hem de uluslararası sistem ve Ortadoğu’da yaşanan hadiselerle atıfla ele alınacaktır. Böylece bu makale ile çalışmanın kaleme alındığı dönemde olumsuz seyriyle uluslararası ilişkiler gündemini doğrudan etkileyen Türk-Amerikan ilişkilerinin doğasının anlaşılmasına bir katkı sağlanmış olacaktır.

2. “İTTİFAK” ve “STRATEJİK İTTİFAK” KAVRAMLARI

Devletler; dış politikalarına yön verirken belirli stratejiler kullanırlar. “İttifak” oluşturmak da devletlerin dış politikalarına yön verirken en çok kullandıkları stratejilerden biridir. Belirli bir amaç doğrultusunda iki ya da daha fazla devlet ortak çıkarlar etrafında bir araya gelirken kimi zaman maliyeti azaltmak kimi zamanda eylemlerine meşruiyet kazandırmak gayesi ile ittifak oluştururlar (Sönmezoğlu, 2005:331). Bu sebeple ittifak ve ortaklık kavramlarının geleneksel tanımları, dengeyi arayan devletlerin birbirine daha yakın olmasını sağlayan ortak bir güçlü rakip ya da tehdit varlığına vurgu yapmaktadır (Ghez, 2011:5). Nitekim ittifak kurmanın birincil amacı genellikle “güvenlik” kaygısıdır. Karşılıklı savunma ittifakları aracılığıyla taraflar kendilerine yönelik herhangi bir saldırı olasılığını azaltabilirler, olası bir saldırı durumunda daha fazla güç sahibi olabilirler ve ittifak kurulan müttefikin rakiplerle olası ittifakını önleyebilirler (Chun, 2000:76). Ne var ki bu şekilde ittifak yoluyla “caydırıcılık, savunma ve önleme” avantajı yakalarken bazı maliyetlerle de karşılaşılabilir. Savaş riskini artırması ve bir ortağa bağlılıktan kaynaklanan hareket özgürlüğünün azalması bu maliyetlerin başlıcalarıdır. Ayrıca, iki ya da daha fazla devlet arasında kurulan herhangi bir ittifak ilişkisi rakiplerin korkularını tetikleyebilir, mevcut rekabetleri koruyabilir ve daha da önemlisi karşı ittifakları teşvik edebilir. Burada müttefiklerin aynı muhaliflere sahip olması veya farklı muhaliflerin müttefik olması ittifakın olası maliyetleri açısından önemlidir. Zira böyle bir durumda maliyet en aza indirilecektir ve hatta taraflar daha sonra müttefik olmadan bile birbirlerini savunmada stratejik hareket edebilirler (Snyder, 1990:109-110, Aktaran: Chun, 2000:76). Bu açıdan değişen güvenlik ortamlarında fayda ve maliyet oranını iyi bir şekilde hesaplamak bir ittifakın sağlanmasındaki en önemli hususlardan birisidir.

Bununla birlikte, bir ittifak ilişkisinde taraflar güvenliklerini artırma hedefiyle hareket ederken ortaya çıkan en önemli maliyet özerk hareket etme kabiliyetlerinin kısıtlanması hatta kimi zaman yok olması riskidir. Bu açıdan nasıl bir ortakla ittifak ilişkisine girildiği devletler için önemlidir. Zira farklı potansiyel ortaklar, farklı derecelerde olan ihtiyacı karşılayacaktır. Benzer çıkarlara sahip tarafların bir araya geldiği “simetrik ittifak” durumunda, fayda-maliyet arasındaki çatışma ciddi olmasa da genellikle farklı çıkarlara sahip ve daha az benzer tarafların bir araya geldiği “asimetrik ittifaklar” halinde bu durum sorun olabilmektedir. Örneğin gücü zayıf olan bir müttefik çok az güvenlik avantajı sağlarken çok güçlü bir müttefik, fazla güvenlik sağlayabilir ve böylece zayıf ortak aleyhine asimetrik bir ittifak ilişkisi ortaya çıkarken güçlü

müttefik ittifaka hükmedebilir. Ayrıca çıkarlardaki farklılık, tarafları çatışmaya da sürükleyebilir (Morrow, 1991). Bu açıdan tarafları müttefik kılan ortak çıkarların benzerliği ve derecesi önemlidir. Tarafların farklı ya da aynı rakiplere ve tehditlere sahip olmaları ittifak ilişkisinin sürekliliği ve seviyesi açısından önemlidir. Nitekim bir ittifak oluşturmak ve o ittifakı sürdürmek bir anlamda yüklerin, sorumlulukların ve gücün nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği gibi; simetrik ittifaklarda yük paylaşımı önemli bir sorun olmazken asimetrik ittifaklarda yük paylaşımı konusunda bir orantısızlık söz konusudur ve bu sebeple bir taraf ittifakta daha baskın ve hâkimdir.

Öte yandan bir ittifak seçimini analiz ederken dikkate alınacak önemli bir diğer faktör sistemik veya yapısal faktördür (Chun, 2000:77). Yapısal değişkenler neorealistler özellikle de Waltzian yapısal realistlerin önemle üzerinde durduğu bir husustur.¹ Örneğin Snyder; çıkarlar, beklentiler ve dolayısıyla gruplaşmaların büyük ölçüde sistemin yapısı tarafından belirlendiği için iki kutuplu sistemde ittifak yönetiminin çok kutuplu bir sistemdeki ittifak yönetimi ile kıyaslandığında çok daha kolay olduğunu öne sürmektedir (Snyder, 1990:118, Akt. Chun, 2000:78).

Bununla birlikte güç politikaları ve sistemik baskıların yanı sıra konstrüktivist ² paradigmanın önemle vurguladığı “kimlik” faktörü de ittifakların analizinde analistlere kolaylık sağlamaktadır. Bu açıdan müttefik seçimi esnasında tehdidin doğası, tehdidin tanımlanması ve bu tehdide karşılık olarak kiminle birlikte olacağını belirlenmesi noktasında “kimlik” önem kazanmaktadır. “Kimlik” faktörü hangi tehditlerin devletin güvenliği için potansiyel veya acil bir tehdit olarak görüldüğünün daha iyi anlaşılmasına olanak sağlar. Bu bakış açısına göre; paylaşılan kimliğe sahip aktörler arasında tehdidin paylaşılması da muhtemeldir. Ortak ve benzer kimlikler iki tarafı bir araya getirebileceği gibi kimlikte bir değişim ya da çatışma var olan bir ittifak ilişkisini sarsabilir ya da bozabilir. Özellikle stratejik bir ittifak için tanımlanmış bir tehditle ilgili olarak sadece ortak çıkarların varlığı yeterli değildir. Ortak bir kimlik ittifak için teşvik edici bir temel olabilir (Barnett, 1996).

Öte yandan Ghez, ise ittifaklar arasında yapılacak bir ayrımın önemine dikkat çekmektedir ve ittifakları; “taktiksel, tarihi ve doğal” ittifaklar olarak ayırmaktadır (Ghez, 2010). Buna göre; “taktik ittifaklar”, devletlerin geliştirdiği ittifakların en basit şeklidir ve temel amacı; bir devletin en hayati çıkarlarına meydan okuma potansiyeline sahip olan acil bir tehdide veya düşmana karşı koymaktır. Bu açıdan “taktik ittifaklar”, reelpolitik şartlar altında geliştiği için doğası gereği araçsal ve pragmatiktir. Bu nedenle, güçlü bir jeopolitik çıkar veya ortak bir tehdidin varlığı taktik ittifakların sürdürülmesine olanak sağlarken çıkarlardaki bir değişim, çıkarların yeniden tanımlanması ya da tehdidin ortadan kalkması taktik ittifakları sona erdirebilir.

Buna karşın; bazı ittifaklar diğerlerinden daha dayanıklıdır ve uzun bir tarihsel işbirliğinden kaynaklanmaktadır. “Tarihsel ittifaklar” olarak adlandırılan bu ittifaklar; uluslararası sistemdeki önemli kırılmalara veya

¹ Bu konu için bkz. (Walt, 1985)

² Uluslararası ilişkilerde konstrüktivist yaklaşım için bkz. (Wendt, 1992), (Wendt, 1999).

değişikliklere rağmen süren ortaklıklardır (Ghez, 2011:8). “Tarihsel ittifaklar”; müttefiklerin işbirliğini sürdürme yetisi ve arzusuna bağlı olarak uluslararası sistemdeki önemli yapısal değişimlere rağmen tarafların amaçlarını yeniden tanımlama kabiliyetleri nedeniyle zaman aşımına dayanıklıdır.

Ghez’e göre; “doğal ittifaklar” kavramı ise; siyasi kültürdeki ortaklıkların yanı sıra dünyanın nasıl olduğu ya da olması gerektiğine dair ortak bir anlayış, ortak bir tarih duygusunun ötesine geçmektedir ve bu ittifak ilişkisi müttefiklerin kimliklerini sürekli yeniden inşa ederek uluslararası sisteme adapte olmaktadır (Ghez, 2011:9). Yani iki ya da daha fazla ülke arasında bir doğal müttefiklik ilişkisi söz konusu ise bu ülkeler dünyanın geri kalanına kıyasla siyasi kültür açısından daha fazla ortaklıklara sahiptir. Aynı zamanda uluslararası sistemdeki krizlere karşı sergiledikleri tepki de dünyanın geri kalanına oranla daha fazla benzerdir. Müttefiklik ilişkisini formüle eden mevcut bağlar ve kurumlar, ittifakın kendini sürdürmesine ve zamanla güçlenmesine izin vermektedir. Doğal bir ittifaklık ilişkisinde anlaşmazlık ve gerginliklere rağmen yanlış anlaşılma olasılıkları düşüktür. Bu ittifakın esnek ve dışsal soklara daha iyi direnç göstermesi muhtemeldir.

Öte yandan “ittifaklar” hiyerarşik açıdan da ele alınabilir. Böyle bir değerlendirmede de karşımıza “stratejik ittifak” kavramı çıkmaktadır.

2.1. “Stratejik İttifak” Kavramı

Öncelikle belirtmeli ki “stratejik ittifak” kavramına dair literatürde kesin bir tanım yoktur. Bununla birlikte literatürde “stratejik ittifak” kavramına dair kesin bir tanım olmamasına karşın kavramı tanımlama çabaları da söz konusudur. Nitekim Pellicelli; stratejik ittifakları; “taraflar arasında ortak çıkar hedeflerine ulaşmak için yapılan anlaşmalardır” (Pellicelli, 2003:1) şeklinde tanımlamaktadır. Bu nedenle, “stratejik ittifaklar”; sistemde güç arttırma, rekabet avantajı yakalama, daha iyi bir stratejik konum sahibi olma gibi özel avantajlar elde etme fırsatı olarak görülmelidir.

Öte yandan “stratejik ittifaklar”; “işbirliği, ortaklık, ittifaklar” gibi ilişki türleri ile kıyaslandığında hiyerarşik açıdan en üst konumdadır (Kinderis ve Jucevičius, 2013:110). Yani diğerleri ile kıyaslandığında bir “stratejik ittifak” ilişkisi bir işbirliği (cooperation), ortaklık (partnership) ya da ittifakın (alliances) en zirve noktası ve en güçlü ifadesidir. Bu açıdan “stratejik ittifak” daha yüksek düzeyli bir işbirliği gerektirirken Seppälä’nin belirttiği gibi, bir stratejik ittifakın varlığının söz konusu olabilmesi için öncelikle her iki tarafında bu işbirliği noktasında gönüllü olması son derece önemlidir. Böylece taraflar oluşturdukları “stratejik ittifaklar” ile aralarında güven ve risk paylaşımına dayalı stratejik hedefler doğrultusunda karşılıklı fayda sağladıkları yeni bir ilişki rejimi kurmuş olur (Kinderis ve Jucevičius, 2013:110).

Bu tanımlar doğrultusunda “stratejik ittifaklar” uluslararası sistemin önemli aktörleri olan devletler açısından ele alındığında Erhan’a göre; stratejik ittifak için ülkeler arasında hiçbir üçüncü ülkeyle olmayan derecede teknoloji transferi dâhil yüksek bir askeri ve ekonomik işbirliği, iki ülkenin kamuoylarının ve parlamentolarının birbirlerine karşı olumlu hissiyat

beslemesi ve iki ülkenin dış politikalarının büyük ölçüde örtüşmesi gereklidir (Erhan, 2010:84). Bu çalışmada da “stratejik ittifak” kavramı her türlü işbirliği, ortaklık ve müttefiklik ilişkisinin hiyerarşik açıdan en üst derecesi ve en kapsayıcı türü olarak değerlendirilmektedir ve Türk-Amerikan ilişkileri de bu perspektifte ele alınarak sorgulanacaktır. Temel savımız ise; Türk-Amerikan ilişkilerinin güçlü bir ittifak ilişkisini rahatlıkla yansıtmakla birlikte bu ilişkinin “stratejik ittifaklık” boyutuna tam olarak geldiğini söylemenin zor olduğudur. Erhan’a göre de Türkiye ve ABD arasında ne geçmişte ne de bugün bir stratejik ittifak söz konusu olmamıştır ve var olan ilişki bölgesel hususlarda yakın işbirliğidir (Erhan, 2010:84). Bize göre ise Türkiye-ABD ilişkileri Ghez’in ittifak sınıflandırması doğrultusunda Soğuk Savaş döneminde taktiksel olarak başlayan ve günümüzde “tarihsel ittifak” boyutuna erişen güçlü bir müttefikliktir.

3. TÜRKİYE-ABD İTTİFAK İLİŞKİSİNİN GELİŞİMİ

Türkiye-ABD ilişkilerinin ittifaklık boyutuna erişmesi Soğuk Savaş dönemine rastlamaktadır. Bu ilişkinin ittifaklık boyutunun anlaşılması için öncelikle hem ABD’nin hem de Türkiye’nin uluslararası sitemdeki yeri ve tutumunu tanımlamak önemlidir.

Buna göre; ABD; tarih, coğrafya değerler ve güç açısından uluslararası sistem içerisinde farklı bir konumdadır. İngiltere, Fransa gibi birçok Avrupalı büyük devletle kıyaslandığında iki yüz yıllık kısa bir tarihe sahip olan bu ada devleti kendine has değerlerle şekillendirdiği liberal demokrasinin dünyanın geri kalanına yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir ve bir “süper güç” olarak karşımıza çıkmaktadır (Lefebre, 2005:7). Köni’ye göre; kurduğu güçlü bilim kurumları, askeri teknolojide yakaladığı üstünlük, atom bombasını bulması gibi etmenlerin yanı sıra dış politikasını özellikle ekonomik çıkarlar üzerine inşa etmesi ABD’ye büyük devlet sıfatı kazandıran unsurlardandır (Köni, 2007:11).

ABD 19. yüzyılın son dönemlerinden itibaren çok çaba sarf etmeden dünyanın en büyük ekonomik gücü olmuştur (Arıboğan, 2004:53). Kıtasal bir imparatorluk yaratarak kendisini okyanuslarla ayıran bu ülke önce bölgesel bir güç olarak ortaya çıksa da süreç içerisinde iktisadi ilişkilerin küreselleşmesi doğrultusunda küresel ölçekli bir imparatorluğa dönüşmüştür (Arıboğan, 2004:53). Ne var ki bu durum ABD’nin dış politikasına da çelişkili bir boyut kazandırmıştır. Bu doğrultuda Amerikan dış politikasının en belirgin iki özelliği belirli bir ikilemi yansıtır şekilde “izolasyonizm” ve “güç doğrultusunda çıkarların korunması”dır (Lefebre, 2005:11). Başka bir ifadeyle ABD dış politikası reelpolitik ve idealpolitik şeklinde sınıflandırılabilir birbiri ile çelişen ve rekabet eden iki eğilime sahiptir.

Amerikan Başkanı James Monroe’nun Aralık 1823’te Kongre’de dile getirdiği “Amerika Amerikalıdır” sözüyle özetlenebilecek izolasyonizm yaklaşımı, yabancı uluslarla ticari ilişkileri geliştirmeyi onaylamıştır. Buna karşın siyasi ilişkileri ise olabildiğince azaltmayı teşvik etmiştir. “Monroe Doktrini” olarak da bilinen bu politika Birinci Dünya Savaşı’na kadar Amerikan

dış politikasının esasını oluşturmuştur.³ Ne var ki 1800'lerin sonlarına doğru ülkenin sahip olduğu ekonomik güç geleneksel izolasyonist politikayı zorlarken ABD'yi dünya siyaseti içinde etkin rol almaya teşvik etmiştir. 1914'e gelindiğinde ABD hem Amerika kıtasının hâkimidir hem de artık bir dünya gücüdür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde kayda değer değişiklikler yaşanmıştır.⁴ Bu dönemde Başkan Roosevelt, Wilson'un Birinci Dünya Savaşı sonrası siyasetini devam ettirmiştir (Lefebre, 2005:32). Savaş sonrası ABD, Sovyetler Birliği (SSCB) ile birçok konuda görüş ayrılığı yaşarken Sovyetleri bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Nitekim Roosevelt'ten sonra Başkan olan Demokrat Harry Truman 1947'de yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında Truman Doktrini'ni ilan etmiştir. Böylece dünya iki süper güç arasında kapitalizm ve komünizm ideolojileri doğrultusunda paylaşılmış ve yaklaşık yarım yüzyıl sürecek Soğuk Savaş dönemi de başlamıştır.

Öte yandan 1920'lerin başında bir ulus devlet olarak kurulan Türkiye'nin kurulduğu dönemde uluslararası sistem bir dünya savaşı yaşamış ve sistemde önemli paradigmatik değişimler söz konusu olmuştur. Almanya ve Sovyetler Birliği bu yeni düzende sistemin dışladığı devletlerdendir. Avrupa'nın büyük güçleri baskıcı rejimlerce yönetilmektedir ve Türkiye'nin komşusu Ortadoğu ülkeleri bu güçlerin kontrolündedir (Kirişçi, 2009:1). Böyle bir uluslararası ve bölgesel sistemde Türkiye'nin öncelikli amacı sınır güvenliğini sağlamak, Lozan'da var olan sorunları kendi lehine çözümlenmek, bağımsızlığını koruyarak, istikrarı ve statükoyu sürdürmektir (Erhan, 2009:49). Rubin de bu dönemde Türkiye'nin içe dönük bir siyaset izleyerek aktif bir dış politikadan olabildiğince kaçındığını belirtmektedir (Rubin, 2002:1-2).

Bununla birlikte her köklü devlet gibi Türkiye'nin de dış politikasının oluşum ve icrasına etki eden birtakım temel faktörler söz konusudur. Bu temel faktörler zaman ve konudan bağımsız bir şekilde süreklilik arz ederken aynı zamanda Türkiye'nin dış politikası açısından bazen fırsatlar sunmakta bazen de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kirişçi; Türk dış politikasının değişmez ilke ve uygulamalarının birincisini Osmanlı'dan gelen "pragmatik davranış şekli", ikincisini "uluslararası hukuka uygun davranma" ve üçüncüsünü de "savaş ve şiddet kullanımından sakınma" olarak sıralamıştır (Kirişçi, 2009:9). Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze Osmanlı'dan kalan devlet gelenek ve göreneklerinin de etkisiyle birçok dış politika sorununu pragmatik bir

³ ABD, bu doktrin aracılığıyla diğer Batılı devletlerinin Latin Amerika'ya dönük müdahalelerine engel olmuştur ve Latin Amerika'yı Avrupa'nın ekonomik sömürüsüne kaparken kendi yayılımına ve kendi sömürüsüne açık hale getirmiştir (Köni, 2007:16).

⁴ Savaş sonucunda Almanya harap olmuş, Fransa savaşın galiplerince büyük ölçüde dışlanmış ve İngiltere ise artık Avrupa'nın başat aktörü konumundan oldukça uzaklaşmıştır (Best vd, 2012:243). Böyle bir atmosferde askeri ve ekonomik anlamda hem Avrupa'dan hem de dünyanın geri kalanından daha iyi durumda olan güç ise ABD'dir. Bu durum sistemin önde gelen bir üyesi olarak ABD'nin yeniden izolasyonist politikalar belirlemesinin önüne geçmiştir. Bu açıdan İkinci Dünya Savaşı sonu Amerikan uluslararası hareketinin kendi fikirlerini politikaya yansıtabildiği bir dönemdir (Chase vd., 1999:15).

yaklaşımıla çözmüştür. Uluslararası anlaşmalara bağlı kalmaya özen göstermiş ve uluslararası örgüt ve camia ile de uyumlu hareket etmiştir. Benzer şekilde savaşlardan da uzak durmaya özen gösterilmiştir. İkinci Dünya Savaşı bu tutumun en somut örneğidir.

Gözen ise Türk dış politikasının temel faktörlerini “imparatorluk mirası”, “ulusal güç” ve “uluslararası sistem” olarak sıralamıştır. Bunlardan “ulusal güç” kavramına bakıldığında Türkiye’nin ulusal gücünü olumlu ve olumsuz şekilde etkileyebilecek potansiyelde güç kaynaklarına sahip olduğu görülmektedir. Türkiye’nin içinde bulunduğu “coğrafya” ona uluslararası sistemde güç katan bir özellik olarak karışımına çıkmaktadır. Üç kıtanın kesişim yerindeki Türkiye, dünyanın en zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına yakındır. Ayrıca sahip olduğu Çanakkale ve İstanbul gibi Boğazlar ile Ege ve Akdeniz gibi son derece önemli su yollarının üzerinde oluşu Türkiye’yi jeostratejik açıdan önemli kılmaktadır. Türkiye’nin stratejik konumu büyük devletlerle ilişkisinde onun elini güçlendirmiştir. Bununla birlikte Türkiye, bu güçlerin rekabet alanına girdiği için güvenlik açısından hassas bir konumda olmuştur.

Türkiye’nin gücünün önemli bir göstergesi de sahip olduğu “nüfus”tur. Nüfus noktasında Türkiye bulunduğu bölge ve dünyada önemli bir büyüklüğe sahiptir. Ne var ki niceliksel olarak bu nüfus büyüklüğü Türkiye’ye güç katarken nüfusun niteliğine dair sıkıntılar da Türkiye’yi zorlamaktadır. Türk toplumunun etnik, mezhepsel ve kültürel olarak yaşadığı kimlik krizi kimi zaman ülke için sorunlar doğurmuştur. Bu sıkıntılar dış politikada Batı ve Doğu ile ilişkilere yansırken içeride de kimi zaman birer çatışma kaynağına dönüşmüştür. Türkiye’nin güç kaynakları açısından en kritik zaafı ise askeri alandaki engelleridir ki bu durumun ordu ve silah kapasitesi gibi iki boyutu vardır (Gözen, 2009:40). Türk ordusu insan kapasitesi açısından dünyanın sayılı ordularından biridir. Buna karşılık silah teknolojisi bakımından özellikle dışa bağımlılığı yüksektir. Bu durumda birtakım siyasi sonuçlar doğurarak ulusal güce negatif bir etki yapmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’deki ekonomik sorunlar, demokrasinin bir türlü tam olarak yerleştirilememesi gibi hususlar da Türkiye’nin ulusal çıkarlarını zaafa uğratan etmenlerdir. Ulusal çıkarlarla ilgili bu hususlar Türkiye’nin içinde bulunduğu uluslararası ortam ile birleştiğinde dış politika hususunda Türkiye’nin elini zayıflatmaktadır. Türkiye; küresel, bölgesel ve sınırdaş ülkelerden oluşan iç içe geçmiş karmaşık bir uluslararası sistemin problemleri ile dış politika üretmek zorunda kaldığı için etkinlik ve başarısı çoğu zaman sekteye uğramaktadır. Bu nedenle başarılı bir dış politika için de güç dengelerini sürekli kollamak zorunda kalmaktadır.

Türk dış politikasının sahip olduğu temel birtakım çıkar, ilke ve esaslar ise “Batılılaşma”, “statükoculuk” ve “yurtta sulh cihanda sulh” olarak özetlenebilir (Oran, 2009:46-53). Bu ilkeler arasında yer alan Batılılaşma dış politikada önemli bir yer tutmaktadır. Sander’e göre; yeni kurulmuş bir cumhuriyet olarak Türkiye siyasal ve ekonomik açıdan Batılı uluslar topluluğunun bir üyesi olmuştur ve bu temel eğilim İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra değişmediği gibi daha da güçlenmiştir (Sander, 2006:71-72).

Nihayetinde görüldüğü üzere 20. yüzyılın başı ve ortalarında ABD; ekonomik, askeri, kültürel açıdan bir küresel güç olarak uluslararası sisteme ağırlığını koymaktadır. Türkiye ise köklü bir imparatorluk mirasına sahip olmasına karşın bölgesel bir devlettir. Bu anlamda iki devlet güç açısından asimetriktir. Bununla birlikte her iki ülkenin dış politikaya dair benzer özellikleri vardır. Öncelikle her iki devlette pragmatiktir. Her iki devlette uluslararası hukuk, savaş ve şiddet kullanımı, liberal ekonomik ve siyasi değerler açısından benzer değerlere sahiptir. Özellikle Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Batılı bir dış politika anlayışı geliştirmesi içinde de laik ve seküler değerleri yerleştirme çabası ABD ile yakınlaşmasını kolaylaştıran faktörlerdir. Bununla birlikte her iki devletin bir ittifak ilişkisine girmesi bu değerlerden öte Soğuk Savaş döneminde "ortak çıkar" ve "ortak tehdit" algılarının bir sonucudur. Bu yönüyle de iki ülke ittifak ilişkisi reelpolitik şartlar altında araçsal ve pragmatik bir ilişki olarak başlamıştır.

Nitekim yukarıda ABD dış politikasının temel olarak reelpolitik ve idealpolitik şeklinde iki eğilim gösterdiği dile getirilmişti. Birbiri ile çelişen bu eğilimden reelpolitik anlayış ABD'nin özellikle Soğuk Savaş boyunca SSCB'yi çevrelemesi, komünizmin Avrupa'ya ve diğer bölgelere yayılmasının önlenmesi amacıyla ideolojik, siyasi, ekonomik ve askeri her türlü yöntemin kullanılması olarak kendini göstermiştir (Gözen, 2009:127). Nye ve Welch, 1947'den 1989'a kadar tam 42 yıl süren Soğuk Savaş fiili savaşın olmadığı yoğun bir husumet dönemi olarak nitelendirmektedir (Nye ve Welch, 2013:189). Soğuk Savaş da istisnai kılan iki süper gücün ve bu güç etrafında şekillenen uluslararası sistemin üçüncü bir dünya savaşı ile sonuçlanmayan uzun bir gerginlik dönemi yaşamasıdır. Dönemin temel stratejileri de caydırma ve çevrelemedir.⁵ Buna karşın uluslararası sistemde "demokrasinin ihracı" gibi ütopyik normatif değerleri "demokrasinin küreselleşmesi" retoriği ile savunan idealistler de Amerikan dış politikasına yön vermeyi başarmıştır. Öyle ki her ne kadar idealpolitik anlayış reelpolitik anlayış ile çelişir gibi gözükse de Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan Doğu Avrupa ülkelerinin liberal sisteme entegrasyonu noktasında "demokrasi söylemi" önemli bir araç olmuştur. Soğuk Savaş boyunca ABD, çeşitli ekonomik ve askeri yardımlarla batı dünyasında hegemonyasını güçlendirmeye çalışmıştır. Truman Doktrini uygulanırken Marshall Planı olarak bilinen yardımla refah ve özgürlüğün komünizmi engelleyeceği öne sürülmüştür. Batı Avrupa krediler sayesinde yeniden inşa edilmiştir.⁶ 4 Nisan 1949'da ise Washington'da ABD, Fransa, İngiltere, Belçika, Hollanda, Lüksemburg arasında Kuzey Atlantik Paktı

⁵ "caydırıcılık" nükleer silahların ortaya çıkmasıyla beraber saldırmaktan ziyade güç dengesi mantığının bir uzantısı olarak tehdit yoluyla rakibin gözünün korkutulması anlamına gelmeye başlamıştır. Çevreleme ise ABD'nin liberal bir ekonomik ve siyasi düzen kurmak amacıyla komünizm ve SSCB'yi çevreleme çabasına dönük bir yöntemi ifade etmektedir. Bkz. (Nye ve Welch, 2013:191-192).

⁶ Oran'a göre; ABD Marshall Planı ile Batı Avrupa'yı ayağa kaldırarak dünya ticaretine kazandırmayı, yardım alan ülkelerin ekonomilerini denetlemeyi ve kendi ekonomisini canlandırarak mallarına pazar sağlamayı amaçlamış ve bunu başarmıştır (Oran, 2009:486).

imzalanmıştır. Daha sonra bu örgüte Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz ve 1952'de de Türkiye ile Yunanistan dâhil olmuştur.⁷

Türk dış politikası da Türk-Amerikan ilişkilerinin yoğunlaştığı Soğuk Savaş dönemi boyunca realist bir yaklaşım sergilemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Boğazların ortak savunulması, Kars ve Ardahan'ın kendine verilmesi gibi toprak talepleri olmuştur (Oran, 2009:502). Bu talepler Türk dış politikasında ilgili karar alıcıların realist algılarını canlandırmıştır. Bu doğrultuda savaş öncesinin "tarafsızlık" ya da "yalnızcılık" politikalarının yeni sistemde mümkün olmayışının da etkisi ile alternatif bir güç olarak ABD ile yakın ilişkinin yolları aranmıştır. Böylece iki devlet arasındaki ilişkilerin kökeni her ne kadar 19. yüzyıl sonuna uzansa da Soğuk Savaş dönemi bu ilişkinin boyutunu güvenlik kaygıları temelinde derinleştirmiştir. Ortak çıkarlar ekseninde başlayan bu ilişkinin temel parametrelerinin başında Türkiye'nin jeostratejik ve jeopolitik önemi gelirken Türkiye'nin özellikle askeri ve ekonomik yardımlara duyduğu ihtiyaç da ilişkilerin sürekliliğini sağlamıştır. Türkiye'nin coğrafik konumunun ABD'nin küresel çıkarlarında önemli bir yeri vardır. Soğuk Savaş boyunca gerek Sovyetlerin çevrelenmesi gerekse Basra Körfezi'nin güvenliği noktasında Türkiye coğrafyası, tarihi, nüfusu, askeri ve diğer birçok açıdan dengeleyici bir müttefik olarak ABD için önemli olmuştur.

Sander de Türk-Amerikan ilişkilerinin doğası ve seyrinin daha iyi anlaşılması için iki ülke ilişkilerindeki süreklilik ve değişiklik öğelerinin ayrı ayrı analiz edilmesinin önemine dikkat çekmiştir (Sander, 2006:109). Buna göre yukarıda da belirtildiği gibi; ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yürüttüğü üç genel strateji Türkiye tarafından da birebir benimsenmiştir. Bu stratejilerden ilki savaş sonrası düzenin korunması hususunda ortak görüş, Sovyetler Birliği'ne karşı güçlü bir savunma oluşturma ve uluslararası komünizme karşı savaştır (Sander, 2006:110-116). Bu stratejiler iki ülke arasındaki ilişkinin değişiklik öğelerini içermektedir. İlişkinin süreklilik öğeleri de Türkiye'nin genel jeopolitik konumunun ABD açısından önemi ve Türkiye açısından da bu ülkenin ABD'den gelecek ekonomik ve askeri yardıma duyduğu gereksinimdir. Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişiminde 1947 yılındaki Truman Doktrini ve 1948 tarihli Marshall Yardımı önemli dönemeçlerdir. Bostanoğlu, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı'nı Türkiye'nin ABD hegemonik sistemi içinde yer alma isteğinin bir politik uygulamaya dönüştürülmesi olarak nitelendirmektedir (Bostanoğlu, 2008:361). Nitekim süreç içerisinde ABD, Avrupa ya da diğer bölgelerle kıyaslandığında Türk dış politikasının en önemli dayanağı haline gelmiştir.

İki ülke ilişkilerinin kurumsal bir boyut kazanması da 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyeliği ile gerçekleşmiştir. Türkiye'nin dış politikasının Batı yanlısı siyasi ve ideolojik boyutuyla uyumlu olan bu NATO üyeliği ile Türkiye; Sovyet tehdidine karşı askeri açıdan bir güvenceye kavuşurken ekonomik

⁷ Böylece NATO, Batı ittifakının güvenliğinden sorumlu bir örgüt olarak yapılanmıştır ve ABD bu örgütün lideridir. 1954'te "domino teorisi" gündeme gelmiştir. Bu tanımda komünizmin komşulara sıçrayabileceği endişesi hâkimdir ve hiçbir ülkenin bu ideolojinin egemenliğine girmesine izin verilmemesi gerektiği iddia edilmiştir.

anlamda da aldığı yardımları bir kazanım olarak görmüştür. Soğuk Savaş boyunca Türkiye'ye biçilen asıl rol NATO'nun Güneydoğu Kanadı'nın müdafaasıdır. Bununla birlikte Aybet, Türkiye'nin yeni ortaya çıkan bir transatlantik güvenlik topluluğuna katılımının yalnızca Sovyet kaynaklı ortak bir tehdit algısının sonucu olmadığını, aynı zamanda bu üyeliğin Türkiye'nin uluslararası normatif bir düzene kabulü anlamına geldiğini belirtmektedir (Aybet, 2012:19-36). Ona göre, 1940'ların sonu ve 1950'lilerin başı eski güç dengelerinin silindiği yükselen küresel güçlerin yeni gündemleriyle ortaya çıktığı bir geçiş zamanı olmanın yanı sıra bir vizyon zamanıdır. Yine Aybet'in aktardığı gibi bu vizyon uluslararası kurumların gücü ve bunlara dahil olan norm ve değerleri öngörmektedir. Bunun için temel strateji de Avrupa'nın rehabilitasyonu ve bu yenedünya düzeninin arkasındaki fikirlere karşı çıkan Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesidir (Aybet, 2012:19-36). Bu açıdan NATO bir güvenlik topluluğundan daha fazlasıdır ve Türkiye'nin bu oluşuma üyeliği de güvenlik kaygısının ötesinde anlamlara sahiptir.

Türkiye, gerek NATO gerekse ABD ile yapılan savunma ve ekonomik işbirliği anlaşmaları yoluyla maddi destek sağlarken kendine ait askeri üslerin, tesislerin, istihbarat toplama istasyonlarının Amerika'nın ulusal çıkarları doğrultusunda kullanılmasına çoğunlukla razı olmuştur.⁸ ABD'nin Ortadoğu'ya dönük çıkar ve politikaları Türkiye'nin dış politika ve güvenlik stratejilerine doğrudan yansımıştır. Bu açıdan Ortadoğu hem Türk-Amerikan ilişkilerini besleyen hem de aynı oranda iki ülke ilişkilerini tahrip eden bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan 1990'ların başında Doğu Bloku'nun çöküşü ile beraber Soğuk Savaş biterken yarım yüz yıl boyunca süren iki kutuplu güvenlik ortamı da sona ermiştir (Kut, 2002:7). Soğuk Savaş sonrası dönem uluslararası sistem için bir paradigma değişimidir. SSCB ve Yugoslavya gibi iki çokuluslu sosyalist federasyonun dağılışı Ortadoğu'daki krizlerle birleşince yeni dönem ve uluslararası sistem "istikrarsızlık ve belirsizlik" ile tanımlanmaya başlanmıştır. Bu yeni dönemde stratejik tehditlerin ağırlık merkezleri değişmiştir. Bağcı'ya göre; Soğuk Savaş boyunca Batı'nın çıkarlarına yönelik tehditler özellikle Doğu ve Batı Almanya'nın sınırlarının kesiştiği yerde yani Avrupa'da iken Soğuk Savaş sonrasında tehdit ve tehlikeler Avrupa'nın çevresinde ve sınırlarının ötesinde başlamaktadır (Bağcı, 1998:3). Bu dönemde Türkiye ve Hazar Havzası önemli birer bölge olarak ortaya çıkmıştır. Hazar Havzası'nın başta petrol olmak üzere enerji kaynakları açısından zenginliği bölgeyi hem bölgesel hem de

⁸ Oran, ABD'nin Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımlar yapmasını temel olarak dört nedene bağlamıştır. Bunlardan birincisi, Sovyetlerin Türkiye'ye olası bir saldırısı durumunda NATO'nun güvenliğinin tehlikeye girme olasılığıdır. İkincisi Türkiye'de var olan çok sayıdaki Amerikan askeri üssünün korunması gerekliliğidir. Üçüncüsü, Türkiye'nin NATO içerisinde tutulmasının özellikle Amerika'nın Ortadoğu politikası için önemidir. Dördüncüsü ise Türkiye'deki siyasal istikrarın bozulmasının NATO'nun güvenliğine etki etme olasılığıdır. Bu doğrultuda Türkiye'ye 1949-1953 yılları arasında 225 milyon dolar civarında ekonomik yardım yapılırken 305 milyon dolar civarında da askeri yardım yapılmıştır. Bu oran 1954-1962 yılları arasında ekonomik yardımlarda 867 milyon dolar civarında olurken askeri yardım miktarı 1.550 milyon dolara ulaşmıştır. Ne var ki bu yardımlar Türkiye'nin ihtiyaç alanlarından ziyade ABD'nin istekleri doğrultusunda kullanılmıştır. Bkz. (Oran, 2009:551-553).

küresel güçler için bir rekabet alanına dönüştürmüştür. Zbigniew Brzezinski'nin "Avrasya stratejisi"⁹ böyle bir dönemde gündeme gelmiştir (Bağcı, 1998:4). Bu doğrultuda hem Türkiye'nin stratejik konumunda hem de NATO'nun varlık sebebinde de kayda değer farklılıklar söz konusudur. Türkiye'nin stratejik önemi Avrasya'nın merkezinde *pivot ülke*¹⁰ olarak değişirken Balkanlar, Orta Asya ve Kafkaslarda Türkiye'ye yeni roller yüklenmiştir. Bu yeni dönemde Türk-Amerikan ilişkileri ise güvenlik odaklı klasik müttefik ilişkisinden uzaklaşarak daha stratejik bir boyut kazanmıştır ve iki müttefikin ilişkileri "stratejik müttefik" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Ne var ki özellikle ABD'nin bir müttefik olarak Türkiye'ye bakışı başta olmak üzere Ortadoğu merkezli sorunlar ve Türkiye'nin kendi ulusal çıkarını öncelendiği dış politika konuları ilişkilerin öne sürüldüğü gibi "stratejik ittifak" boyutuna gelmesini ya da bu boyutun derinleşmesini engellemiştir.

4. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN STRATEJİK İTTİFAKLİK BOYUTUNUN SORGULANMASI

Türk-Amerikan ilişkilerinin klasik müttefikliğin ötesine taşınmaya çalışılması Soğuk Savaş sonrası döneme denk gelmektedir. Bu dönemde uluslararası alanda sistemik ve yapısal faktörlerde önemli değişimler meydana gelmiştir ve bu değişimler aktörler arasındaki ilişkilerde ciddi kırılmalara yol açmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri de bu kırılmalardan etkilenmiştir.

Nitekim ABD'de Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk başkanları sırasıyla Cumhuriyetçi George Bush ve Demokrat Bill Clinton'dur. İki başkan da ABD gücünü ılımlı bir güç olarak sunma çabasında olmuştur (Lefebvre, 2005:53). Clinton'un başkanlığında 1990'lı yıllarda ABD'nin dış politikasında ekonomik öncelikler ağırlık kazanmıştır. Arıboğan'a göre; bu dönemde küresel bir ekonomi politikası aracılığıyla ABD'nin üstünlüğü sürdürülebilir kılınmaya çalışılmıştır (Arıboğan, 2004:54). Ne var ki Clinton sonrası dönem Amerikan dış politikasında önemli bir kırılmanın yaşandığı dönemdir. Radikal bir değişimle askeri öncelikler dış politikanın esasını teşkil etmeye başlamıştır. Özellikle Oğul George Bush iktidarında yaşanan 11 Eylül saldırıları Bush yönetiminin askeri politikaları ön planda tutan bir siyaset izlemesini tetiklemiştir. Bununla beraber Bush yönetiminin tek taraflılığa (unilateralism) dayalı sert politikasını salt 11 Eylül saldırıları ile açıklamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Nitekim "Yeni muhafazakârlar"¹¹ ya da "neo-con"lar olarak adlandırılan bu yönetimin temel felsefesi "güç" kavramına özellikle saldırgan askeri güce dayanmaktadır. Bu açıdan Bush yönetiminin saldırgan dış politikası 11 Eylül'ün bir sonucu değildir. 11 Eylül bu politikanın hayata geçirilmesinde etkili bir gerekçe olmuştur.

⁹ Brzezinski'nin bu strateji ile ilgili değerlendirmeleri için bkz. (Brzezinski, 1997).

¹⁰ Türkiye için "Pivot Ülke" kavramını kullanan isimlerden biri Amerikalı tarihçi Paul Kennedy'dir. Kennedy, 1990'ların başında Foreign Affairs dergisinde yayınlanan "Pivot Devletler" başlıklı makalesinde Türkiye'yi Balkanlar, Kafkasya-Orta Asya ve Ortadoğu'da Amerikan çıkarları için mutlaka işbirliği yapılması gereken bir "Pivot Ülke" olarak nitelendirmiştir. Bkz. (Aktaran Erhan, 2010:85).

¹¹ "Yeni muhafazakârlar" ya da Neo-con düşünce bugün Amerikan dış politikasındaki dört yaklaşımdan biridir ve ABD siyasetinde şahin kanadı temsil eden görüşleri savunmaktadır. Neo-Conlar'a dair eleştirel bir okuma için bkz. Francis Fukuyama, *Neo-Conların Sonu Yol Ayrımındaki Amerika*, Profil Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2006.

Türkiye ise Soğuk Savaş sonrası jeostratejik rolünü yeniden gözden geçirirken uluslararası alanda çok daha aktif bir oyuncu durumuna gelmiştir (Rubin, 2002:3). Gerek Ortadoğu kaynaklı gelişmeler gerekse Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa’da yaşanan krizler Türkiye’yi uluslararası sitemde kilit ülkelerden biri konumuna taşımıştır. Türkiye özellikle bu dönemde çıkarlarını tanımlama ve koruma noktasında daha kararlı davranmıştır. Türkiye’nin bu politika anlayışının en somut yansıması da Türk-Amerikan ilişkileridir. Bu dönemde ilişkiler klasik müttefiklikten stratejik müttefikliğe taşınmaya çalışılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerine dair böyle bir çabanın içine giren ilk isim de dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’dır.

Turgut Özal, 1991’de Camp David’de ABD Başkanı George Bush ile yaptığı görüşmede ilk defa stratejik ittifaklık kavramını gündeme getirmiştir. Özal’ın başkanışmanı ve Özel Kalem Müdürü Engin Güner, Özal’ın bu kavrama ihtiyaç duyusunu 7 nedenle açıklamıştır (Ülsever, 2005). Özal’ın; Türkiye’nin AB’ye üye olabileceğine dair şüpheleri, Körfez ve Avrupa’nın iki ülke için de hayati önem taşımaya devam edeceğine inancı, NATO’nun o dönemde düşüşe geçmesi, ABD’nin bölgedeki çıkarları için Türkiye’ye güvenme zorunluluğu, SSCB’nin dağılması ve buraya ekonomik müdahale gerekliliği, büyüklük ve derinlik açısından Türkiye’nin Avrupa’da artan önemi ve büyüyen Türkiye’nin istikrar noktasında ABD’ye duyacağı ihtiyaç stratejik bir müttefikliği gerektirmektedir (Ülsever, 2005). Güner; Özal’ın 22-23 Mart 1991’de gerçekleşen Camp David görüşmelerinde Başkan Bush’a Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar’da Türkiye’nin ne denli etkin ve lider bir ülke olduğunu anlatarak “stratejik ittifaklık” için alt yapı oluşturmaya çalıştığını ve Bush’un Özal’ın anlattıklarını ilgiyle dinleyerek önerilen işbirliğine sıcak baktığını belirtmiştir (Doğan, 2011:108).

Körfez Savaşı¹², iki ülke stratejik ittifakının bir sınavına dönüşmüştür. Savaş boyunca ve sonrasında Türkiye, stratejik müttefikten beklenen desteği ABD’ye sunmuştur.¹³ Buna karşın Türkiye, ABD’den tam olarak bu karşılığı alamamıştır. Bunun da ötesinde Körfez Savaşı’nın olumsuz sonuçları Türkiye’yi, etkisi günümüze kadar süren güvenlik sorunlarıyla baş başa bırakmıştır. Savaş sonunda Irak lideri Saddam’dan kaçan yarım milyon Kürt, Türkiye sınırı boyunca uzanan dağlık bölgeye sığınmıştır ve bu Kürtlerin güvenliği için BM Güvenlik Konseyi’nin 688 sayılı kararı ile bir “güvenlikli bölge” oluşturulması söz konusu olmuştur (Hale, 2003:235). Güvenli bölgeyle ABD, Kürtlerin bulunduğu bölgeyi Saddam’a karşı havadan koruma altına alırken yapılan operasyonlar Türk üslerinin kullanımını gerektirmiştir. Bu doğrultuda

¹² 1990-91 Körfez Savaşı, 2 Ağustos 1990’da Irak lideri Saddam Hüseyin’in bir meşruluk ve bölgesel egemenlik arayışının yansıması olarak Kuveyt’i işgali ile başlamıştır. Bununla birlikte Körfez Savaşı hem Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk çatışması hem de ABD’nin rakipsiz kalan tek süper güç olduğunu ispat edeceği ilk meydan okumasıdır. Bkz. (Best vd, 2012:524).

¹³ ABD, Körfez Savaşı’nda Türkiye’den üç istekte bulunmuştur: Kuzey Irak’a yoğun hava saldırısı yapabilmek amacıyla Türkiye’deki üslerin kullanımı, daha fazla Türk askeri birliğinin sınır bölgesine kaydırılması ve Suudi Arabistan’daki müttefik topluluğuna bir Türk taburunun da eşlik etmesi. Bkz. (Abramowitz, 2001:224).

uluslararası güçlerden oluşan 20.000 kişilik bir ordu Irak sınırına yakın Silopi'ye konuşlandırılmıştır. ABD, İngiliz ve Fransız birlikleri de Irak'ta 36. Paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölgeyi korumuşlardır. Huzur Operasyonu ya da Kuzey'den Keşif Gücü gibi isimlerin kullanıldığı hava operasyonları Irak'tan bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını olası kıldığı için Türk tarafını kaygılandırmıştır (Oran, 2009:262-273). Bu sebeple Amerika'nın Irak politikası Türkiye'nin yakından takip ettiği ve etkilemeye çalıştığı bir dış politika konusu olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırıları iki ülke ilişkilerinin stratejik boyutunun Irak üzerinden bir kez daha sınanmasına yol açmıştır.

11 Eylül 2001 saldırıları iki ülkeye "uluslararası terörizmle" mücadele dâhil Ortadoğu'ya dönük olarak birçok alanda işbirliği olanağı vermiştir. Ne var ki stratejik müttefiklik bu olay sonrasında da tam olarak hayata geçirilememiştir. Saldırıları sonrası ABD, küresel terörü gerekçe göstererek önce Afganistan ardından Irak'ı işgal etmiştir. Bu dönemde etkin olan Yeni Muhafazakârlarca hazırlanan "2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi"¹⁴ ABD'nin askeri gücü önceleyen dış politikasını belirlemiştir. 11 Eylül terör saldırıları yıllarca terörden zarar gören bir devlet olarak Türkiye'yi ABD'nin terörle mücadelesinde yanında yer almaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin terörle mücadelede ABD'nin yanında olduğunun en açık göstergesi NATO'nun 5. Maddesi'ne dayanılarak ABD tarafından Afganistan'a karşı gerçekleştirilen "Sınırsız Özgürlük Operasyonu"na tam destek verilmesidir (Uslu, 2006:353). Türkiye, operasyona katılan Amerikan güçlerine hava sahasını açarken İncirlik, Yenişehir ve Afyon hava üslerinin kullanımına da izin verilmiştir. Ayrıca Türk askeri Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) kapsamında Afganistan'da önemli görevler icra etmiştir. Bununla birlikte Türkiye, ABD'nin 2003 Irak Operasyonu'nda aynı tutumu sergilememiştir. Irak'a düzenlenecek ikinci bir operasyona yönelik olarak Birinci Körfez Savaşı'nın verdiği tecrübe Türkiye'yi bu müdahaleye doğrudan dâhil olmaktan alıkoymuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye, 1990'larda gerçekleşen Birinci Körfez Savaşı sonrası başta Güneydoğu'daki terör olmak üzere ekonomik ve siyasal birçok kayba uğramıştır. Bu gibi sebeplerle ABD'nin Türkiye'den operasyonun güvenli ve başarılı bir şekilde yürütülmesine yönelik taleplerini içeren "1 Mart Tezkeresi" Meclis'ten geçmemiştir.¹⁵ Türkiye, tezkerenin reddi ile uluslararası hukuk açısından meşruluğu tartışılan bir savaşta yer almamıştır. Ne var ki tezkere sonrası ikili ilişkiler bir kez daha sarsılmıştır (Walker, 2010:2).

4.1. Obama Dönemi ve sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Stratejik Boyutu

Türkiye ve ABD arasında geliştirilmeye çalışılan stratejik müttefikliğin içi bir türlü doldurulamamıştır. İki ülke arasındaki ilişkileri "stratejik müttefiklik" boyutuna taşıma çabaları da her dönem devam etmiştir. Ne var ki Türkiye'nin özellikle son on yılda yükselen bir bölgesel güç olmaya

¹⁴ ABD'nin 2002 yılında uygulamaya koyduğu "Ulusal Güvenlik Stratejisi" için bkz. (state.gov, 2002).

¹⁵ CCN International, 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'ten geçmeyişini "Türkiye parlamentosunda Irak'la savaş halinde 60.000'den fazla ABD askerinin Türkiye üslerinden ve limanlarından faaliyet göstermesine izin verecek bir öneri geçmedi" şeklinde duyurmuştur. Bkz. (cnn.com, 2003).

başlamasıyla kendi dış politika önceliklerini oluşturması ve bu önceliklerin Ortadoğu'da ABD'nin çıkarlarıyla çatışması ilişkilerin stratejik boyutunun ötesinde ilişkinin bizatihi kendisini derinden etkilemektedir. Bu bunalım ABD'nin 44. Başkanı Barack Hüseyin Obama¹⁶ döneminde de sürmüştür. Obama dönemi iki ülke ilişkileri için "Model Ortaklık" kavramının ortaya atılması ile başlamıştır. Bu kavram Obama'nın başkan seçildikten sonra ilk yurtdışı gezisinin Türkiye durağında bizzat kendisi tarafından dile getirilmiştir.¹⁷ Ne var ki bu dönemde özellikle Ortadoğu kaynaklı yaşanan birtakım hadiseler ilişkilerin boyutunu bir kez daha tartışılır kılmıştır. Örneğin bu hadiselerden en net hatırlananı Türk dış politika tarihine "One Minute Olayı" olarak geçen olaydır (Bennhold, 2009). Bu olayda Başkan Erdoğan, 29 Ocak 2009'da Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı Peres'i, İsrail'in Filsitin politikası nedeniyle sert bir dille eleştirmiştir. Bu olayı 31 Mayıs 2010'da Gazze'ye yardım taşıyan "Mavi Marmara" (theguardian.com, 2010) gemisinin İsrail askerlerince basılması sonucu 11 Türk vatandaşının öldürülmesi hadisesi takip etmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği sırasında İran'a nükleer programını durdurması için yaptırım uygulanmasını engellemeye çalışması da Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ABD ile çatıştığı bir hadise olarak kayda geçmiştir (reuters.com, 2010) (abcnews.com, 2010).

Türkiye-ABD ilişkilerinde kırılğanlığı artıran bir diğer etken Ermeni Sorunu'na ABD Kongresi'nin Türkiye aleyhinde takındığı olumsuz tavrıdır. Bu noktada Amerika'da çoğunlukla etnik temelde örgütlenen bazı sivil grupların iç politikadaki nüfuzları aracılığıyla ABD'nin Türkiye politikasına etki ettiklerini de belirtmek faydalı olacaktır. Bu tür etnik siyaset yürüten ve özellikle Türkiye'yi siyasal alanda sıkıştıran sivil gruplar arasında öne çıkanlar Yunan lobisi ve Ermeni lobisidir.¹⁸ İyi bir teşkilat yapısına sahip, mali açıdan güçlü bu iki lobi Yunan ve Ermeni asıllı Kongre üyelerinin de desteği ile Amerikan Kongresi'ni, yürütmeyi ve medyayı Türkiye aleyhine karar alma hususunda yönlendirme potansiyeline sahiptir. Yunan lobisi özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin temel sorunlarından Kıbrıs hususunda Amerikan politikasına etki etmeye çalışırken Ermeni lobisi de her yıl Türkleri soykırımla suçlayan bir soykırım anma kararını Kongre'den çıkarmaya çabalamaktadır. Türkiye bu lobilerin faaliyetlerine karşı Yahudi lobisinin¹⁹ yasama, yürütme ve medyadaki gücünü çok uzun yıllar kendi lehine kullanmayı başarmıştır; ancak 2010 yılında

¹⁶ 2008 ABD Başkanlık seçimleri sonrası Obama Amerika'nın ilk siyahî devlet başkanı seçilmiştir. Bkz. (Nogourney, 2008), (nbcnews.com,2016).

¹⁷ Obama, Türkiye'nin, batı ve doğu arasında köprü bir ülke olduğunu bir kez daha vurgulanmıştır. Türkiye, eski medeniyet ve yeni ulus devletlerin birlikte barındığı, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye önem veren, canlı ekonomisi olan, NATO üyesi ve çoğunluğu Müslüman olan, özgün bir ülke olarak tanımlanmıştır. Müslüman dünyası ile Batı dünyası arasındaki birleşme Türkiye ve ABD'nin ortaklığına bağlanmıştır. Bkz. (obamawhitehouse.archives.gov, 2009), (Parris, 2009).

¹⁸ Bu Yunan lobilerine *The National Coordinated Effort of Hellenes* (Helenler Ulusal Birleşik Hareketi Girişimi) ve *The World Council of Hellens Abroad* (Yurtdışındaki Helenler Girişimi) örnek olarak verilebilir. Amerikalı Ermeni lobileri için de *The Armenian Assembly of America* (Amerika Ermeni Birliği) ve *The Armenian National Committee* (Ulusal Ermeni Komitesi) örnek verilebilir. Bkz. (Abramowitz, 2001:234).

¹⁹ *The American Israel Public Affairs Committee* (Amerika-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi) ve *The American Jewish Committee* (Amerikan-Yahudi Komitesi) örnek olarak verilebilir.

Türkiye ve İsrail arasında meydana gelen Mavi Marmara olayı sonrası iki ülke arasında yaşananlar bu lobinin Türkiye desteğini kesmesine yol açmıştır.

Öte yandan Ortadoğu'da "Arap Baharı"²⁰ olarak adlandırılan devrim süreci de Türk-Amerikan ikili ilişkilerine Ortadoğu üzerinden etki eden önemli bir süreçtir. "Arap Baharı"nın Tunus, Mısır, Libya gibi ülkelerden sonra Suriye üzerinde tıkanıklığa uğraması ve iki ülkenin Suriye'ye dönük çözüm politikalarının çatışması Türkiye ve ABD arasında benzeri görülmemiş sıkıntılı zor bir süreci başlatmıştır. Özellikle Başkan Obama'nın ikinci döneminde Suriye ile ilgili tutumu 70 yıllık ittifak ilişkisini geçmişte hiç olmadığı kadar geriletmiştir. Obama sonrası başkanlık koltuğuna oturan Donald Trump (washingtonpost.com, 2016) da Obama'nın Suriye'ye yönelik politikalarını devam ettirerek ilişkilerdeki gerginlik ve güvensizliği artırmıştır.

Nitekim Başkan Obama, ABD'nin Ortadoğu'ya dönük politikasını selevi Bush'un politikalarının tam tersi yönünde değiştirmeye çalışmıştır. Obama yönetimi geleneksel müttefikleri İsrail ve Suudi Arabistan'ı geri plana iterken İran ile daha uyumlu yeni bir ilişki şeklini hayata geçirmeye çabalamıştır (reuters.com, 2010). Bununla birlikte Obama, "Arap Baharı" sürecinde ABD'nin Libya'daki bir büyükelçisinin ölümü yüzünden ve Irak Savaşı'nın iç kamuoyundaki etkisi sebebiyle ülkesinin Suriye'deki çatışmalarda doğrudan yer almaması yönünde tercih kullanmıştır.²¹ Türkiye'nin Suriye'den terör ve şiddet nedeniyle kaçan sığınmacılara yönelik uçuşa yasak bir bölge kurma önerisi Obama yönetimince reddedilmiştir.²² ABD, Suriye politikasında bir NATO üyesi olan Türkiye yerine PYD/YPG/SDG olarak bilinen Türkiye'nin yıllarca çatıştığı bir terörist organizasyon olan PKK'nın Suriye kolu ile güçlerini birleştirmeyi seçmiştir. ABD, uluslararası kamuoyu nazarında PKK'nın Suriye kolu ile yaptığı ortaklığı başka bir terör örgütü olan DAESH ile mücadele söylemi ile meşrulaştırmıştır (dailysabah.com, 2016). Böylece bu dönemde ABD'nin terörle mücadele stratejisi de yeri geldiğinde terör örgütleri ile ortak hareket etmek şeklinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda ABD hükümeti 2014 yılının sonlarında ilk silah ve malzemeleri PYD/YPG' ye teslim etmiştir ve sonraki süreçte terörist örgüt ile açık işbirliği geliştirmiştir (theguardian.com, 2014).

²⁰ 2010 yılında Tunus'ta üniversite mezunu işsiz genç bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla tetiklenen Arap Baharı sürecinde Mısır, Tunus Libya gibi birçok Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesinde diktatörlerin devrildiği önemli değişimler yaşandı. Ne var ki aynı süreç Suriye, Yemen gibi bazı ülkelerde ise iç kargaşa ve çatışmaları beraberinde getirdi.

²¹ Obama'nın başkanlığının son döneminde Foreign Policy'de yer alan bir analizde Obama'nın Suriye'nin ABD için büyük bir stratejik öneme sahip olmadığı konusundaki yargısı eleştirilmektedir. Yazıda, Obama'nın Suriye'ye yaklaşımının ABD'nin onlarca yıllık jeostratejik düşüncenin kırılmasının yanı sıra önemli bir kumarı da temsil ettiği öne sürülmüştür. Yazıya göre; Obama yanılıyorsa bu yanılığın büyük sonuçları olacaktır. Yazıda Obama'nın politikası sonucunda Rusya'nın bölgenin önde gelen büyük gücü olarak ortaya çıkabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca yazıda ABD'nin bölgede etkin varlığının azalması ya da yok olmasının Amerika'nın enerjiye erişimini, terörle mücadele yeteneğini, İsrail'in hayatta kalmasını sağlama kapasitesini, Türkiye, İran ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle ilişkilerini etkileyeceği iddia edilmiştir. Bkz. (Greenberg, 2016).
²²Türkiye'nin 2011'den itibaren Suriye Krizi'ne dair politikası için bkz. (mfa.gov.tr, 2019)

Başkan Trump da Obama'nın bu politikasını çok uzun süre devam ettirmiştir. Ne var ki Türkiye, ABD'nin PYD/YPG/SDG gibi terör örgütleri ile işbirliğine dayanan politikalarına ulusal güvenliği doğrultusunda itiraz etmiştir.²³

Türkiye'nin özellikle sınır güvenliği ve toprak bütünlüğü noktasında yaptığı itirazlarının somut yansımaları da bir yandan ABD, Rusya, İran gibi güçlerle diplomatik ilişkileri sürdürmenin yanı sıra PYD/YPG/SDG/DAEŞ gibi terör örgütlerine yönelik sınır ötesi askeri harekâtlar düzenlemek şeklinde olmuştur. Bu harekâtlardan ilki 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı'dır (dailysabah.com, 2016). Bu harekâtı Ocak 2018'de Zeytin Dalı Harekâtı takip etmiştir (dailysabah.com, 2018). Harekâtların sonuncusu da Ekim 2019'da "Barış Pınarı Harekâtı" adı altında gerçekleştirilmiştir (aa.com.tr, 2019). Türkiye, her üç operasyonu da kendi imkânları ile tek başına gerçekleştirirken bir NATO üyesi olarak başta ABD olmak üzere diğer müttefiklerden NATO Anlaşması'nın 5. Maddesine rağmen herhangi bir destek alamamıştır. Bunun ötesinde ABD ve AB üyesi ülkeler Türkiye'yi yapılan operasyonlar nedeniyle eleştirmiştir. Öyle ki Türkiye'nin NATO üyeliğinden çıkarılması ya da çeşitli ambargo ve yaptırımlara tabi tutulmasını bile gündeme gelmiştir (theguardian.com, 2019) (cbsnews.com, 2019) (aa.com.tr, 2019).

Türkiye'nin NATO üyeliği bağlamında yaşadığı ve doğrudan Türk-Amerikan ilişkilerine yansıyan bir husus da ihtiyacı olan savunma sistemlerinin örgüt içerisinde ya da ABD tarafından tam olarak karşılanmamasıdır. Türkiye, özellikle son yıllarda komşularının birer "başarısız devlet"²⁴(failed state) olarak yaşadığı parçalanma sürecinin sonuçlarından doğrudan etkilenmektedir. Bu sebeple Türkiye savunma sistemlerini güçlendirmek adına Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi'ni satın almıştır.²⁵ Türkiye böylece NATO'nun Rusya'dan silah alan ilk devleti olurken bu girişimi ABD'de rahatsızlık yaratmıştır. Türkiye, ABD tarafından yaptırımlarla tehdit edilmiştir.²⁶ Türkiye'nin kendi ulusal çıkarları ve ulusal güvenliği doğrultusunda farklı tedarikçilerden silah ya da savunma sistemleri elde etme çabasının NATO ya da ABD tarafından tepki ile karşılanması ittifak ilişkilerinin özerklik noktasında yarattığı bir maliyet olarak

²³Türkiye'nin bu husustaki bakış açısını en sık dile getiren isim Başkan Erdoğan'dır. Erdoğan'ın Başkan Putin ile Soçi'de Türkiye'nin Suriye'deki terör örgütlerine yönelik askeri operasyonu ile ilgili yapacağı görüşme öncesi yaptığı bir basın açıklaması için bkz. (tccb.gov.tr, 2019)

²⁴"Başarısız Devlet" dışarıda ve içeride meşruiyet sorunu yaşayan, iktidarını korumak için içeride zor araçlarına başvuran ve bu açıdan idari kapasitesini kaybeden, halkının can ve mal güvenliğini koruyamayan, sınır güvenliğini sağlayamayan, komşularına ve bulunduğu bölgeye tehdit oluşturarak istikrarsızlık yaratan devletler olarak tanımlanabilir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Rotberg, 2003).

²⁵ Milli Savunma Bakanlığı 27 Ağustos 2019'da yaptığı duyuruda S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin tedarik sözleşmesinin 11 Nisan 2017'de imzalandığını duyurarak sözleşme kapsamında sistemin birinci batarya malzemelerinin intikalinin 12-25 Temmuz 2019 tarihleri arasında tamamlandığı bilgisini vermiştir. Bkz. (msb.gov.tr, 2019).

²⁶ABD'nin Türkiye'nin Rusya ile yaptığı S-400 anlaşmasına yönelik yaptırım tehdidi ABD Kongresi'nin Ağustos 2017'de çıkardığı "ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası" yani CAATSA'ya dayandırılmaktadır. Yasa hakkında bkz. (www.state.gov, 2019).

değerlendirilebilir. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi bir ittifak ilişkisinde taraflar güvenliklerini artırma hedefiyle hareket ederken ortaya çıkan en önemli maliyet özerk hareket etme kabiliyetlerinin kısıtlanması hatta kimi zaman yok olması riskidir.

Öte yandan Türk-Amerikan ilişkilerine son dönemde olumsuz etki eden önemli iki gelişmeye daha değinmek faydalı olacaktır. Bunlardan ilki kamuoyunda “Halkbank Davası” olarak bilinen hadisedir. Bu hadisede New York Bölge Savcılığı, Türk Halkbankası’nı nükleer programı nedeniyle İran’a yönelik uygulanan ABD ambargosunu delmekle suçlamaktadır (justice.gov, 2019). Çalışmanın kaleme alındığı dönemde konu hala iki ülkenin de gündemindedir. Türkiye’de bu dava “Fethullahçı Terör Örgütü”(FETÖ) ile bağlantılı değerlendirilmektedir (dailysabah.com, 2017). Nitekim bahsi geçen örgüt Türk-Amerikan ilişkilerini son dönemde etkileyen diğer önemli bir faktördür. Bu örgüt özellikle Türkiye’de 15 Temmuz 2016’da gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin arkasında olmasıyla da ülke için önemli bir ulusal güvenlik sorunu olarak görülmektedir (mfa.gov.tr, 2019). Bu açıdan Türk tarafı ABD’den örgüte karşı açık tavır almasını beklemektedir. Türkiye, bu örgütün ABD’de yaşayan liderinin ülkeye iade edilmesini talep etmektedir (dw.com, 2016). Ne var ki ABD yönetimi bu hususta da Türkiye’nin talep ve beklentilerine karşılık vermemektedir.

Bu bağlamda Türk-Amerikan ilişkilerinin bir türlü stratejik müttefiklik boyutuna taşınamaması ya da derinleştirilememesi ilişkinin kendi doğasında aranmalıdır. Nitekim ABD küresel ölçekte çıkarlara sahip olan ve bu doğrultuda küresel boyutta bir dış politika izleyen büyük bir devlettir. Buna karşın Türkiye, ağırlıklı bölgesel çıkarları olan bölgesel bir güçtür. Böyle bir pozisyonda Soğuk Savaş ortamında iki ülkeyi yakınlaştıran genel amaçların yeni uluslararası düzende zayıflaması, ortak anlayışların azalması ve Türkiye’nin bölgesel çıkarlarının ağır basmaya başlaması ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde küresel bir güç olma konumunu koruyan ABD, Türkiye’nin bölgesel çıkarlarını kendi küresel çıkarları ile özdeşleştirmekte zorlanmaktadır. Sander, bu durumu “global çıkar-bölgesel çıkar çatışması” olarak değerlendirmektedir (Sander, 2016:114). Ona göre; Soğuk Savaş boyunca iki ülkenin genel stratejik amaçlarında bir görüş birliği mevcut olduğu için çatışma yaratacak hususlar Batı Bloku’nun dayanışması içinde sınırlı bir seviyede tutulmuştur. Bu doğrultuda Çandar’ın da belirttiği gibi 1950’lerin sonunda 1960’lara gelindiğinde Türkiye’de sürekli gelişen popüler bir Amerika karşıtlığı söz konusu olmuştur (Çandar, 2001:170). Yönetici elitin davranışlarını da etkileyen bu karşıtlık 1970’lerin ikinci yarısında Türkiye’nin Kıbrıs müdahalesi sonrası konan silah ambargosuyla daha da kuvvetlenmiştir. Ne var ki bu dönemde yaşanan anlaşmazlıklar genel çıkarlar doğrultusunda iki ülke ilişkisine sınırlı bir şekilde yansımıştır. Buna karşın yeni dönemin çok kutuplu ortamında devletlerin genel çıkarlar etrafında bir araya gelmesi zorlaşmakta ve bu da bir gerilim kaynağı olarak sisteme ve devletlerarası ilişkilere etki etmektedir. Nitekim Türkiye-ABD ilişkileri de bu yeni süreçten doğrudan etkilenmektedir.

Nihayetinde Türkiye’nin 1952’de NATO üyeliği ile birlikte yoğunlaşan ve yakın bir müttefiklik ilişkisine dönüşen Türkiye-ABD ilişkileri bu çalışmanın kaleme alındığı dönemde geçmişte hiç olmadığı kadar sorunludur. Bu açıdan ilişkilerin geldiği noktayı bir stratejik müttefiklik olarak tanımlamak oldukça zordur.

5. SONUÇ

Çalışmanın teorik kısmında “ittifak” kavramının devletlerin dış politikalarında kullandıkları önemli bir araç olduğu belirtilmiştir ve özellikle “ortak çıkar” ve “ortak tehdit” algısının devletleri böyle bir çabaya sevk ettiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Soğuk Savaş döneminde gerek Türkiye gerekse ABD taktiksel olarak yakınlaşmıştır ve böylece tarihsel bir ittifakın temeli atılmıştır. Özellikle Türkiye’nin NATO üyeliği iki ülke ilişkilerini sürekli kılmış ve kurumsallaştırmıştır. Ne var ki bu iki ülke arasındaki ittifak ilişkisi birinin küresel diğerinin bölgesel bir güç olması ve Türkiye’nin ABD’den gelecek askeri ve ekonomik yardımlara duyduğu bağımlılık doğrultusunda simetrik olmaktan ziyade asimetrik bir gelişim göstermiştir. İttifak ilişkisindeki bu asimetri Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu düzeninde ilişkilerde çok ciddi sıkıntılar yaratmasa da Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninde iki ülke ilişkilerini önemli oranda tahrip etmektedir. Bu dönemde her ne kadar iki ülke ilişkileri için “stratejik ittifak” kavramı kullanılsa da yeni dönemde ortak çıkarların benzerliği ve derecesindeki düşüş ilişkinin stratejik boyut kazanmasını zorlaştırmaktadır.

Her ne kadar her iki taraf da ittifakı sürdürmek adına yükleri, sorumlulukları ve gücü paylaşmaya devam etse de özellikle ABD, Türkiye’nin PKK/YPG ve FETÖ gibi terör örgütlerinden kaynaklı tehdit algulamalarını tam olarak paylaşmamakta hatta kimi zaman çalışma içerisinde vurgulanan YPG örneğinde olduğu gibi bu tehditlerle taktiksel işbirlikleri gerçekleştirmektedir. ABD’nin bu taktiksel ortaklıkları Türkiye ile stratejik bir ortaklığı zora sokarken var olan tarihsel ittifaka da zarar vermektedir. Buna karşın iki ülke ittifak ilişkisi sürekliliğini korumakta ve tarihsel bir ittifak ilişkisi olarak sürmektedir.

KAYNAKÇA

- Abcnews, (2010), “**Analysis: Iran's Nuke Deal Irritates Washington**”, <https://abcnews.go.com/International/analysis-irans-nuclear-deal-turkey-brazil/story?id=10681106>, (Erişim tarihi: 21/10/2019).
- Abramowitz, Morton (2001), “**Amerika'nın Türkiye Politikasının Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler**”, (ed). Morton Abramowitz, Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası, Liberte Yayınları, Birinci Basım, 2001, Ankara.
- Anadolu Ajansı (2019), “**European Council notes Turkey-US agreement**”<https://www.aa.com.tr/en/politics/european-council-notes-turkey-us-agreement/1618001>, (Erişim tarihi: 23/10/2019).
- Anadolu Ajansı, (2019), “**Operation Peace Spring starts Syria: Erdogan**”, <https://www.aa.com.tr/en/operation-peace-spring/operation-peace-spring-starts-in-n-syria-erdogan/1607147>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- Arıboğan, Deniz Ülke (2004), “**Güvenliksiz Barıştan, Barışsız Güvenliğe**”, (Der.) Toktamış Ateş, Kartalın Kanat Sesleri ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Ümit Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara.
- Aybet, Gülnur (2012), “**The Evolution of NATO's Three Phases and Turkey's Transatlantic Relationship**,” Perceptions, Cilt:17, Sayı:1, ss.19-36.
- Bağcı, Hüseyin (1998), “**Türk Dış Politikası: Genel Bir Bakış**”, (Der.) İhsan Dağı, Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim, Siyasal Kitabevi, Birinci Baskı, Ankara.
- Bennhold, Katrin (2009), “**Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel**”, <https://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html?mtrref=www.google.com&gwh=B448D34077978EF5D64BD5A2BCE48C6F&gw t=pay&assetType=REG IWALL>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- Best, Antony; Hanjımakı, Jussı; Maiolo Joseprf; Schulze Kirsten (2012), (çev) Taciser Ulaş Belge, **20.Yüzyılın Uluslararası Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Bostanoğlu, Burcu (2008), **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, 2.Baskı.
- Brzezinski, Zbigniev (1997), **The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives**, New York.
- CBSNEWS (2019), “**U.S. imposes new sanctions on Turkey over Syria offensive**”, <https://www.cbsnews.com/news/sanctions-on-turkey-trump-imposes-new-sanctions-over-kurdish-offensive-in-northern-syria-2019-10-14/>, (Erişim Tarihi: 22/10/2019).
- Chase, Robert, Hill, Emily ve Kennedy, Paul (1999), **Eksen Ülkeler Gelişen Dünya'da ABD Politikasının Yeni Hatları**, Sabah Kitapları, İstanbul.
- CCN International (2003), “**Turkey rejects U.S. troop proposal**” <https://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/01/sprj.irq.main/>, (Erişim Tarihi: 26/10/2019).

- Chun, Chae-Sung (2000), **“Theoretical Approaches to Alliance: Implications on the R.O.K.-U.S. Alliance”**, Journal of International and Area Studies 71, Cilt:7, Sayı:2, ss. 71- 88.
- Çandar, Cengiz (2001), **“Türklerin Amerika’ya Bakışından Örnekler ve Amerika’nın Türkiye Politikası**, (ed). Morton Abramowitz, Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası, Liberte Yayınları, Birinci Basım, 2001, Ankara.
- Daily Sabah (2016), **“Turkish military launches Operation Euphrates Shield to clear Daesh from northern Syria”**, <https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2016/08/24/turkish-military-launches-operation-euphrates-shield-to-clear-daesh-from-northern-syria>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- Daily Sabah (2016), **“Clinton supports arming PYD, considers them 'best partners'”**, <https://www.dailysabah.com/mideast/2016/10/11/clinton-supports-arming-pyd-considers-them-best-partners>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- Daily Sabah (2017), **“US prosecutors use discredited FETÖ evidence to charge Zarrab”**, <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/11/20/us-prosecutors-use-discredited-feto-evidence-to-charge-zarrab>, (Erişim Tarihi: 26/10/2019).
- Deutsche, Welle (2016), **“Turkey formally requests extradition of US-based cleric Gulen”**, <https://www.dw.com/en/turkey-formally-requests-extradition-of-us-based-cleric-gulen/a-19496515>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- Doğan, Zehra (2011), **Stratejik Oraklıktan Model Ortaklığa Türk-Amerikan İlişkileri ve Ortadoğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi SBE, Ankara.
- Erhan, Çağrı (2010), **Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları**, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Finkelstein, Norman (2014), **“What Happened on the Mavi Marmara? An Analysis of the Turkey Commission Report”**, Turkish Journal Of Middle Eastern Studies , Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, ss.31-53.
- Fukuyama, Francis (2006), **Neo-Conların Sonu Yol Ayrımındaki Amerika**, Profil Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Ghez, Jeremy (2010), **“The Enduring Partnership? The Transatlantic Community as a Natural Alliance”**, Santa Monica, CA: RAND Corporation, RGSD-266.
- Ghez, Jeremy (2011), **“Alliances in the 21st Century Implications for the US-European partnership”**, the RAND Corporation, USA.
- Gözen, Ramazan (2009), **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara.
- Greenberg, David (2016), **“Syria Will Stain Obama’s Legacy Forever”**, ForeignPolicy, [://foreignpolicy.com/2016.12.29/obama-never-understood-how-history-works/](https://foreignpolicy.com/2016.12.29/obama-never-understood-how-history-works/), (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- Hale, William (2003), (çev.) Petek Demir, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul.

- Hurriyet Daily News (2018), **“Turkey launches ‘Olive Branch Operation’ against ‘PKK threat in Syria’**, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-launches-major-land-operation-into-yppg-militants-in-syrias-afrin-126031>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- Kinderis, Remigijus ve Jucevičius, Giedrius (2003). **“Strategic Alliances Their Definition and Formation”**, ss.106-128, <https://www.researchgate.net/publication/285627017>, (Eriřim Tarihi: 19 Eylül 2019).
- Köni, Hasan (2007), **Amerika’nın Uluslararası Politikası**, Ekim Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul.
- Kut, Şule (2002), **“1990’larda Türk Dış Politikasının Anahatları”**, (Der Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Lefebvre, Maxime (2005), (çev) İsmail Yerguz, **Amerikan Dış Politikası**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Nagourne, Adam (2008), **“ObamaWinsElection”**, <https://www.nytimes.com/2008.11.05/us/politics/05campaign.html?mtrref=www.google.com.tr&gwh=006B3F3F68DDEA6072F4F44B06AEE9C3&gwt=pay&assetType=REGIWALL>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- NBCNews (2016), **“2008: A Look Back at President Barack Obama Historic Election”**, <https://www.nbcnews.com/slideshow/2008-look-back-president-barack-obama-s-historic-election-n678256>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- Nye, Joseph S, ve Welch, David A. (2003), **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, (çev.) Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul,
- Oran, Baskın (ed) (2009), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt:1-2, İletişim Yayınları, 14. Baskı, İstanbul.
- Özdal, Habibe, Dinçer, O. Bahadır, Yeğin, Mehmet (2009), **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, USAK Yayınları, Ankara.
- Parris, Mark R (2009), **“Prospect for the US-Turkish Relations in the Obama Era,”** <https://www.brookings.edu/on-the-record/prospect-for-u-s-turkish-relations-in-the-obama-era/>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- Pellicelli, A. Claudia (2003). **“Strategic Alliances”**, Faculty of Economics, University of Piemonte Orientale "A. Avogadro" Novara, ITALY, ss. 1-21.
- Reuters (2010), **“Turkey, Brazil brokering Iran nuclear deal”**, <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-sanctions/turkey-brazil-brokering-iran-nuclear-deal-idUSTRE63T4QC20100430>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- Reuters (2010), **“Obama security doctrine stresses diplomacy”**, <https://www.reuters.com/article/us-security-obama/obama-security-doctrine-stresses-diplomacy-idUSTRE64P62320100527>, (Erişim Tarihi: 23 /10/2019).
- Rotberg, Robert I. (2003), **“Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators”**, State Failure and State

- Weakness in a Time of Terror, Brookings Institution Press, World Peace Foundation, Cambridge, Mass, Washington, D.C.
- Rubin, Barry ve Kirişçi, Kemal (der.) (2002), **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Sander, Oral (2006), **Türkiye'nin Dış Politikası**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- Sönmezoğlu, Faruk (2005), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, 4. baskı, İstanbul.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi (2019), **"There is no place for terrorist organizations such as the PKK/YPG in the future of Syria"**, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/112246/there-is-no-> (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi (2019), **"An Informative Note of the Ministry of Foreign Affairs on the Failed Coup Attempt"**, <http://www.mfa.gov.tr/an-informative-note-of-the-ministry-of-foreign-affairs-on-the-failed-coup-attempt.en.mfa>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- T.C. Milli Savunma Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi (2019), **"S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali"**, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/2782019-67028>, (Erişim Tarihi: 20/10/2019).
- The Guardian (2009), **"Recep Erdogan storms out of Davos after clash with Israeli president over Gaza"**, <https://www.theguardian.com/world/2009/jan/30/turkish-prime-minister-gaza-davos>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- The Guardian (2010), **"Israeli attack on Gaza flotilla sparks international outrage"**, <https://www.theguardian.com/world/2010/may/31/israeli-attacks-gaza-flotilla-activists>, (Erişim Tarihi: 21/10/2019).
- The Guardian (2014), **"US drops weapons and ammunition to help in Kurdish fighters in Kobani"**, <https://www.theguardian.com/world/2014/oct/20/turkey-iraqi-kurds-kobani-isis-fighters-us-air-drops-arms>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- The Guardian (2019), **"Congress to launch sanctions on Turkey as Trump measures deemed ineffective"**, <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/15/turkey-syria-congress-trump-sanctions>, (Erişim Tarihi: 22/10/2019).
- The Washington Post (2016), **"Donald Trump is elected president of the United States"**, https://www.washingtonpost.com/lifestyle/kidspost/donald-trump-is-elected-president-of-the-united-states/2016/11/09/58046db4-a684-11e6-ba59-a7d93165c6d4_story.html, (Erişim Tarihi: 26/10/2019).
- The White House Office of the Press Secretary (2009), **"Remarks By President Obama To The Turkish Parliament"**, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-turkish-parliament>, (Erişim Tarihi: 26/10/2019).

- US Department of State (2019), "**CAATSA Section 231(e) Defense and Intelligence Sectors of the Government of the Russian Federation**", <https://www.state.gov/caatsa-section-231-defense-and-intelligence-sectors-of-the-government-of-the-russian-federation/>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- US Department of Justice, "**Turkish Bank Charged in Manhattan Federal Court for Its Participation in a Multibillion-Dollar Iranian Sanctions Evasion Scheme**", <https://www.justice.gov/opa/pr/turkish-bank-charged-manhattan-federal-court-its-participation-multibillion-dollar-iranian>, (Erişim Tarihi: 23/10/2019).
- Uslu, Nasuh (2006), **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında Soğuk Savaş Sonrası Yeni Sorunlar, Yeni İmkânlar ve Yeni Arayışlar**, Anka Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- Ülsever, Cüneyt (2005), "**Camp David Ruhuna Göre Stratejik Ortaklığa Neden İhtiyaç Var?**", Hürriyet Gazetesi.
- Walker, Joshua W. (2010), "**The United States and Turkey: Can They Agree to Disagree?**", Middle East Brief, Crown Center Middle East Studies, no:46.
- Wendt, Alexander (1992). "**Anarchy is what States Make of it: the Social Construction of Power Politics**", International Organization, Cilt 46, Sayı:2, İlkbahar, ss. 391-425.
- Wendt, Alexander (1999). **Social Theory of International Relations**, Cambridge University Press, 1999, Cambridge.